

אין ביעור חמץ אלא בשריפה - אימתי?

שיטות הראשונים בקושית רבינא לרבא בסוגית פסחים יב, ב

א. קושית רבינא לרבא

מצינו במשנה מחלוקת באופן ביעור חמץ: "רבי יהודה אומר אין ביעור חמץ אלא שריפה, וחכמים אומרים אף מפרר וזורה לרוח או מטיל לים" (פסחים כא, א). והנה מן הגמרא עולה, שרבי יהודה לא דיבר בכל זמן, אלא יש זמן שיכול להשבית בכל אופן ולא דווקא בשריפה. בירור זה בדעת רבי יהודה מופיע בגמרא אגב בירור מחלוקת אחרת בין רבי מאיר לרבי יהודה בעניין שעת איסור אכילת חמץ ביום י"ד. וכך היא מחלוקתם במשנה: "רבי מאיר אומר אוכלים כל חמש ושורפין בתחילת שש, רבי יהודה אומר אוכלין כל ארבע ותולין (לא אוכלין ולא שורפין) כל חמש, ושורפין בתחילת שש" (פסחים יא, ב). ובגמרא נשאו ונתנו בטעמי דעותיהם וגרסינן הכי:

ורבא אמר, לאו היינו טעמא דרבי יהודה, אלא רבי יהודה לטעמיה דאמר אין ביעור חמץ אלא שריפה, ויחבו ליה רבנן שעה אחת ללקוט בה עצים. איתיביה רבינא לרבא: אמר רבי יהודה אימתי שלא בשעת ביעורו, אבל בשעת ביעורו השבתתו בכל דבר (יב, ב).

דברי רבי יהודה אלו המובאים על ידי רבינא, נגרסו על ידי רבנו תם בספר הישר באופן שונה מהגירסא המופיעה לפנינו, אך גם גירסתינו נתפרשה על ידי הראשונים באופנים שונים. ננסה לעמוד על הפירושים השונים של מימרא זו, תוך התמקדות בשתי שיטות; שיטת בעל המאור ושיטת רש"י. שתי שיטות אלו, כפי שנראה משותפות מבחינת המבנה שלהם (חבעיית, לכאורה, בחתבוננות ראשונה), אך הפכות מן הקצה אל הקצה מבחינת תוכן הפירוש, והסברות העומדות בבסיסיהן.

ב. קושית בעל המאור לקושית רבינא ובירור המושג "שש שעות ולמעלה"

כתב בעל המאור:

אמר רבי יהודה אימתי שלא בשעת ביעורו, פירוש משש שעות ולמעלה, כמו ששינו במשנתנו: 'עבר זמנו אסור בחנאתו ולא יסיק בו תנור וכירים' (כא,

א), ואוקימנא בגמרא: 'לא צריכא לרבי יהודה דאמר אין ביעור חמץ אלא שריפה' (כא, ב) ... אבל בשעת ביעורו השבתתו בכל דבר, ושעת ביעורו זו היא שעה תמישית... ולפיכך נקראת שעת הביעור שעה תמישית... מפני שבסופה היא שריפת חמץ, כדתנן: 'ושורפין בתחילת שש'. מכל מקום עד סוף שעה תמישית השבתתו בכל דבר, ואין צריך לטרוח ללקט עצים.

הביטוי "שש שעות ולמעלה" בדברי בעל המאור צריך בירור. ביטוי זה מופיע כמה פעמים במסכת זו ונתון במחלוקת ראשונים. בסוגית "הבודק צריך שיבטל" (ו, ב - ז, א) מופיע הביטוי פעמיים, ושם גרסינן: "דאמר רב גידל אמר רבי היא בר יוסף אמר רב, המקדש משש שעות ולמעלה אפילו בחיטי קורדניתא, אין חוששין לקידושין" ופירש רש"י: "משש שעות ולמעלה - מתחילת שש דאיסורא דרבנן הוא (שמך התורה מתחילת שעה שביעית החמץ אסור בהנאה ומדברי חכמים מתחילת שעה ששית)". מאידך גיסא כתבו התוספות שם (ד"ה משש שעות ולמעלה): "פירש הקונטרס מתחילת שש, ולא נהירא לרבנו תם דעל כרחך הא דאמר לעיל (ד, ב) משש שעות ולמעלה אסור, היינו מסוף שש".

בבירור זה תהיה תלויה גם ראית בעל המאור מ"עבר זמנו", שהרי אם כוונתו לסוף שש, אבל בשעה ששית גופא השבתתו בכל דבר, אזי על כרחנו לבאר דבריו שמפרש המשנה "עבר זמנו" על שעת איסור הנאה מן התורה היינו מתחילת שבע ואילך, ושעל זה אמרה הגמרא דקאי כרבי יהודה. אולם זהו קושי גדול שהרי בפירוש העמידה הגמרא קודם לכן פיסקא זו ב"שעות דרבנן" היינו דעברה שעה תמישית ונכנסה ששית, ועל זה אמרה הגמרא דלא קאי אלא כרבי יהודה דסובר ביעור חמץ בשריפה דווקא, ומכאן שלרבי יהודה ביעור בשריפה מתחילת שש. מאידך גיסא, אם נפרש את דברי בעל המאור שמתחילת שש הוא בשריפה, על כרחנו לומר שהראייה בנויה על העמדת הגמרא הנ"ל "לשעות דרבנן", ואם כן מדוע לא כתבה?

וחנה לאחר העיון בדברי בעל המאור במקומות אחרים³ ברור להדיא, שהביטוי "שש שעות ולמעלה" מתפרש על ידו מסוף שש, ולפיכך יש לבאר דבריו כאן כמו

1. כן הקשו גם בתוספות רבנו פרץ ותוספות ר"ש משאנך, וכן הקשה הר"ן בחידושו, וראה מהרש"א כאן שחוסף להקשות מהסוגיא גופא.
2. שכן בלא העמדה זו ראיתו חסרה, שהרי צריך להביא ראייה שמתחילת שש הוא בשריפה, ולכאורה, לא די במה שמתחילת שבע בשריפה.
3. בד"ה "והא דאמר רב גידל" (ג, א; מדפי הרי"ף) כותב: "חמץ משש שעות ולמעלה עובר עליו מן התורה וחכמים עשו לו סייג שעה ששית מדבריהם", ופשוט שאין איסור תורה אלא מתחילת שעה שביעית. דברים אלה של בעל המאור מתייחסים למימרא של רב גידל (א, א) ומכאן על כרחך לומר שמפרש כך גם בדברי רב גידל עצמו כתוספות הנ"ל. עוד כתב בד"ה "והא דתנן עבר זמנו" (ה, ב; מדפי הרי"ף): "והא איכא רבי שמעון דסבירא ליה דחמץ מותר משש שעות ולמעלה עד הערב וכדאמרין לקמן בגמרא (כח, ב)". ופשוט שכוונתו לתחילת שבע ואילך כדאיתא שם בברייתא בהמשך דרבי יהודה אית ליה חמץ משש שעות ולמעלה עובר בלא תעשה.

בשאר המקומות. ובפרט משום שאין כאן לבעל המאור כל הכרה להשתמש במטבע זה, שלא הוזכרה בגמרא בסוגיא דידן, ואם לא היה פשוט לו שכך הוא הפירוש היחיד שלה, לא היה נוקט בה כלל.

מכל זה נראה ברור שחלוקת הזמנים למעשה אליבא דרבי יהודה לפי בעל המאור כך היא: בשעה חמישית משבית בכל דבר, ומתחילת שש ואילך השבתתו בשריפה, דאם לא כן תקשה העמדת הגמרא ב"שעות דרבנן". אולם בניסוח חלוקה זו, התייחס רבי יהודה בפירוש, מהצד האחד לשעות האיסור מן התורה - "משש שעות ולמעלה", היינו מתחילת שבע ואילך, ומאידך גיסא לשעה חמישית שהיא שעת היתר גמור. ושעה ששית שהיא שעת איסור מדרבנן תמצא נלמדת משעה שביעית ודינה בשריפה.

דרך זו בדיוק נמצאת בספר המכתם כאן בשם רבנו תם, וזו לשונו: "הרב רבנו תם ז"ל פירש... דשלא בשעת בעורו, שכבר עבר זמן ביעורו, והיינו משש שעות ולמעלה, ושעה ששית גופה כשעה שביעית היא, אבל בשעת ביעורו. שהוא שעה חמישית חשבתתו בכל דבר". וכן הוא בספר המאורות (כא, ב). הרי בפירוש הביטוי "שש שעות ולמעלה" היינו שעה שביעית, והיא היא השעה שקורא רבי יהודה "לא שעת ביעורו", ו"שעת הביעור" היא שעה חמישית. ושעה ששית שלא נזכרת בדבריו כלל, אין זה מפני שלא רצה לקבוע בה הלכה, אלא מפני שדינה תלוי ועומד בדין שעה שביעית, ומאחר שכבר פירש דין שביעית ממילא שמעינן. דין ששית⁴.

מעתה צריך ביאור מהו יסוד טפילות שעה ששית לשעה שביעית, בדין ביעור בשריפה, עד שאין כלל צורך להזכיר דין שעה זו, ומהו יסוד דין ביעור בשריפה, שבגללו ראה רבי יהודה צורך להתייחס בעיקר לשעת איסור מן התורה. קודם לכן נברר שיטת רש"י בזה.

ג. קשיים בלשון רש"י לקושית רבינא

כך הוא לשון רש"י כפי הנמצא לפנינו (יב, ב): "אימתי - אני אומר אין ביעור חמץ אלא שריפה, שלא בשעת ביעורו - בתחילת שש וכל שש, דאכתי מדאורייתא שרי. אבל בשעת ביעורו - בשבע שהוא מוזהר מן התורה, השבתתו בכל דבר. וטורח זה למה, אם אין לו עצים ימתין עד שעת ביעורו וישביתנו בכל דבר".

והנה דברי רש"י אלו צריכים עיון רב:

4. המובא כאן בשם רבנו תם שונה מהמובא בשמו בתוספות (יב, ב, ד"ה אימתי) ושניהם שונים מדבריו בספר הישר סימן שלט (יובאו לקמן).

5. לקמן (אות ג) יתבאר מה שחקשנו, למה לא הביא בעל המאור את העמדת הגמרא ל"שעות דרבנן".

א. דבר פשוט הוא שחכמים תיקנו לבער חמץ בשעה ששית כמפורש במשנה (יא), (ב) שעליה סובבת הסוגיא. אם כן, מה הקשה רבינא לרבא, אדרבא ראווי וראוי לתת שעה אחת ללקוט בה עצים כדי לקיים מצוות ביעור חמץ בזמנה - בשעה ששית, ובאופן הנכון - בשריפה, שהוא מן התורה (כז, ב - כת, א), ולא לאפשר להמתין עד שבע ולהשביתו בכל דבר. (כן הקשה בחידושים ובאורים לרב חיים גריינימן, פסחים סימן ב אות ג).

ב. עוד יש להוסיף, דנראה שרש"י סובר שבשעה ששית יש איסור להשתות החמץ מדרבנן, ובכלל תקנת חכמים לבער בשעה ששית היח לבער בתחילת שש מיד.

(כן הוכיחו) ממה שכתב בד"ה וכיון דאיסורא דרבנן (ז, א), וזו לשונו: "דמשעברו חמש אסור בחמץ לדברי הכל... וכיון דחס עליה ומשהי ליה פורתא עבר עליה". וכן משמע להדיא מהדיבור הסמוך לו: "ונבטליה בשית - ליתקנו רבנן לכל אדם ליבטל בלבו בתחלת שש... שהרי עסוק בשריפתו". וכן נראה מרש"י הנידון כאן, ממה שחילק בלשונו וכתב: "תחילת שש" ו"כל שש" וכתב "דמדאורייתא שרי" - הא מדרבנן יש איסור: ועל איסור קיום החמץ הוא מדבר שכן כתב גבי שבע: "שהוא מוזהר מן התורה, השבתתו בכל דבר". רצה לומר: כיון שאם לא ימצא עצים בשבע ויתבטל מביעור החמץ הרי יעבור על איסור השהית חמץ).

לפי זה תמוחה עוד יותר קושית רבינא, דהא אם לא יהיו לו עצים ויתבטל מן הביעור בשעה ששית, יעבור בכל רגע ורגע על איסור השהית חמץ מדרבנן.

ג. כבר הקשו בתוספות (על אתר, ד"ה אימתי) בשם רבנו תם היאך ימתין עד שבע לבערו בשבע, והרי חסוקו לעיל (י, ב) דרבי יהודה אסר לבדוק חמץ בשבע שמא יבוא לאוכלו, ומאותו הטעם יש לו לאסור גם לבער בשבע.

ד. על פי מה שהקשו התוספות על רש"י בד"ה "מדאורייתא" (ד, ב), וד"ה "וכתיב" (שם) עולה, שרש"י סובר דמצוות השבתה מן התורה זמנה קודם זמן האיסור של תורה (ראה מהרש"א ד"ה וכתוב, וראש יוסף ד"ה מדאורייתא) כדעת הרמב"ם (חמץ ומצה פרק ב, הלכה א), ודלא כתוספות הנ"ל שסוברים שזמן חובת הביעור מדאורייתא עם כניסת שעת האיסור דהיינו תחילת שבע.

לפי זה קשה ביותר, היאך ימתין עד שבע, הרי מדאורייתא חייב החמץ להיות מושבת לפני כניסת שעה זו.

והנה ברור, שחלק מהראשונים (שיובאו לחלק) לא תפסו את שיטת רש"י כפי

6. כן הוכיח בספר "מראי מקומות וציונים לשולחן ערוך אדמו"ר הזקן" סימן תמה סעיף א.

7. כן הוא גם בתוספות שאנ"י. וזה לשון תוספות רבנו פרץ: "ולי נראה דאמר לקמן דבל יראה ובל ימצא ניתק לעשה דתשבייתו, ואם כן עשה דתשבייתו אינו מתחיל אלא לאחר איסור חמץ". וכן דעת הר"ן בחידושים (ד, ב, ד"ה מדאורייתא) וכן דעת הרא"ש (פרק קמא סימן י). לעומתם דעת הרמב"ן (בחידושים ד, ב). כדעת הרמב"ם וזו לשונו: "היאך צוה לבער אחר הצות, והלא בשעת ביעורו כבר עבר עליו, אלא שיחא מבוער או מבוטל בחצות קאמר רחמנא".

שעולה מתוך הנוסח שלפנינו, וכלל שיטת רש"י אליבא דידם כך הוא: עד סוף שעה חמישית השבתתו בשריפה, ומתחילת שש ואילך השבתתו בכל דבר.

נמצא פירוש רש"י לקושית רבינא לרבא, בשילוב שיטה זו עם לשון רש"י כנמצא לפנינו (עם ההשמטות הנדרשות) כך: **שלא בשעת ביעורו - קודם שש דאכתי שרי (לגמרי, אז הוא בשריפה). אבל בשעת ביעורו - מתחילת שש ואילך שהוא אסור בהשהייה (וחייב להשביתו מיד בתחילת שש), השבתתו בכל דבר. וטורח זה למה אם אין לו עצים ימתין עד שעה ששית וישביתנו בכל דבר.**

לפי זה, נתבטלו מאליהן כל הקושיות שהקשינו לעיל, שהרי באמת אין כל חיוב לבער חמץ קודם שש, אף שאם בא לבער: חייב לבער בשריפה דוקא מדאורייתא. מאידך גיסא מתחילת שש עומד בחיוב לבער, אך אז משביתו בכל דבר ואין צורך לתקן לו שילקט עצים בשעה חמישית. כמו כן אין לחקשות היאך ימתין עד שבע שהרי אינו ממתין אלא עד שש ואז משביתו מיד בכל דבר⁸.

אמנם, אם נטען שחנוסחא שלפנינו יצאה מתחת יד רש"י עצמו, בין אם כנוסחא יחידה ובין אם משום שחזר בו, עדיין יוקשו כל הקושיות דלעיל. אולם יתכן, כפי שיובא לקמן מתוך לשון הראשונים, שרש"י כתב דבר אחד שנשתמע ונתפרש לשני צדדים והנוסחא שלפנינו נכתבה לפי פרשנות אחת שלא על ידי רש"י.

ד. ביסוס השיטה המיוחסת לרש"י בראשונים, השונה מפירוש רש"י שלפנינו בגמרא

מדברי בעל המאור נראה, שתפס את שיטת רש"י כנ"ל, דקודם שש בשריפה ומתחילת שש ואילך בכל דבר. כך עולה ממה שכתב בחמשך דבריו: "ובפירושי רבנו שלמה מוחלפת שיטה זו לומר שקודם זמן איסורו הוא בשריפה ולאחר זמן איסורו השבתתו בכל דבר. ויש עליו תשובות הרבה, והפירוש הנכון הוא שכתבנו". הנה, לא הזכיר כלל ש"זמן איסורו" חיינו זמן איסור תורה, ובפשטות חיינו שעה ששית, ונמצא לפי זה פרש"י כנ"ל. ועוד, שאם נאמר כך, לשונו- "מוחלפת שיטה זו" - מדוייקת, דחיינו הפוכה ומוחלפת ממש ביחס לפירוש בעל המאור עצמו, שתחת שעה חמישית בכל דבר, כדברי בעל המאור, שיטת רש"י- ביעורו בשריפה, ומשעה ששית ואילך החיפך. וכן ברור מדברי הראב"ד כאן בחשגות על בעל המאור, וזו לשונו:

ובפירוש הרב רבי שלמה ז"ל [מוחלפת השיטה לומר שקודם זמן וכו' - כ"י] - אמר אברהם ומה שאמר בתחלת כל שעה (כא, ב) הויא תיובתא לרב רבי שלמה ז"ל. דאמרינן: לא צריכא אלא לרבי יחודה דאמר אין ביעור חמץ אלא שריפה, סלקא דעתך דאמינא בהדי דקא שריף ליה ליתחני מיניה. ואי

8. במרוצת הדברים בחמשך, תבואר יותר סברת רש"י בזה.

קודם זמן קאמר (כלומר: רבי יהודה אין ביעור חמץ אלא שריפה) 'אמאי לא לתהני מיניה (ותו לא מידי)?

הרי להדיא שהראב"ד תופס בדעת רש"י שזמן ביעור חמץ בשריפה הוא בשעה שמותר להנות מן החמץ היינו בשעה חמישית, ולכן הקשה מהגמרא שם שמעמידה את המשנה "עבר זמנו אסור בהנאתו ולא יסיק בו תנור וכירים" דווקא לרבי יהודה דאית ליה ביעור חמץ בשריפה ואף על פי כן אסור לו להנות בזמן זה מן החמץ תוך כדי שריפתו¹⁰.

לפי זה ברור, שההוכחה משם נגד פירוש רש"י אינה חסרה ולא כלום, גם ללא העמדת הגמרא: שם בשעות דרבנן. מכאן, שאם נניח שהראייה של בעל המאור מ"עבר זמנו" כוונה בעיקר כנגד פירוש רש"י, ושבעל המאור תפס בדעת רש"י כפי שמוצע כאן, הרי שאין כלל חשיבות להעמדת הגמרא "לשעות דרבנן", שכן ממה נפשך קשה לרש"י.

ובהגהות מיימוניות (פרק ג הלכה יא) כתב כן בפירושו: "ורש"י פירש אימתי שלא בשעת ביעורו, פירוש קודם ששעות, אבל בשעת ביעורו, פירוש בתחילת שש דכולי עלמא¹¹ אז שורפין, השבתתו בכל דבר".

וכן משמע להדיא מספר הישר (על פי מהדורת ר"ש שלזינגר סימן שלט) וזו לשונו:

בביטול בעלמא סגי (ד, ב) - דהוי כחפקר. ובין לרבי יהודה ובין לרבנן בביטול תיסגי דמהחיא שעתה דבטליה ליתיה ברשותיה. והא דקפריך (כלומר: והיינו דקפריך וכו') לקמן אמילתיה דרבא דאמר יחבי ליה רבנן שעה חדא לבקש עצים, רבא הוא דסבר שכל שעה שהוא מבער חמצו זמן שריפה ופריך עליה אימתי בשעת ביעורו פירוש בשעת איסורו, אבל שלא בשעת ביעורו דהיינו קודם שעה ששית חשבתתו בכל דבר [ואפילו בביטול

9. ליתא בכתב יד.

10. באור שם פרק ג הלכה יא כתב: "והראב"ד לא ראה דברי רש"י, רק העתקה במאור וסבור דעל שעה חמישית קאי (דהשבתתו בשריפה), לכן השיבו".

11. מן שכתב "דכולי עלמא אז שורפין" נראית כוונתו (ואולי יש לתקן כך) 'דכולי עלמא אז שורפין, והיינו לכל התנאים שחלקן במשנה (יא, ב) שסוברים כולם "ושורפין בתחילת שש", שזו הזמן המתוקן מדרבנן לביעור חמץ, ולכן נקראת שעה זו "שעת הביעור". אולם אין לפרש בדבריו שבזמן זה כל העולם מבערים חמצו וכמו שהובא בתוספות (יב, ב) בשם רבנו תם: "שרוב העולם מבערין בשש כתיקון חכמים", שכן כתב קודם לכן בפירושו ראשון (שחזר בדעת בעל המאור): "אבל בשעת ביעורו, פירוש קודם שש שדרך הכל לבער חשבתתו בכל דבר". הרי שחולק על רבנו תם הנ"ל וסובר שרוב העולם מבערים לפני שש אף על פי שתקנת חכמים היתה לבער בתחילת שש. (ויבואר לקמן (תערה 21) בהסבר שיטת בעל המאור, דאדרבא תקנת חכמים לבער בתחילת שש, היא שהביאה את "רוב העולם" לבער קודם שש כדי שלא יכשלו בשעה ששית להשהות החמץ בלא להתעסק בביעורו).

בעלמא¹²... ומה שפירש רבנו שלמה, דוחק גדול לכולה שמעתא דמוקי שלא בשעת ביעורו לשעת איסורו ואפילו בביטול בעלמא¹³, ורבי יהודה הוא דקרי שעת הביעור שעת האיסור במתניתין: 'לא בדק ערבית בודק שחרית' (י, ב). והאי דקאמר רבי יהודה 'אין ביעור חמץ אלא שריפה' זהו בשעת איסורו, כדקתני 'עבר זמנו אסור בהנאה ולא יסיק בו תנור וכירים' ועלה קאי פלוגתא דרבי יהודה ורבנן, והיינו דקאמרי רבנן 'מפרר וזורה לרות וכו', דאי קודם שעת הביעור 'בביטול בעלמא סגי ליה' הוה ליה למימר, וככי האי גוונא רווחא שמעתא...¹⁴ וגם בתמורה (לג, ב) מוכיח כן דקתני 'חמץ בפסח בשריפה' ואי קודם שעת ביעורו בעי שריפה אין זה חמץ בפסח דחא שעת היתר הוא.

הנה פשוט הדברים מורה שלרבנו תם היתה גירסא הפוכה בגמרא. דהיינו: "אימתי בשעת ביעורו אבל שלא בשעת ביעורו השבתתו בכל דבר", ועל פי גירסא זו נחלק עם רש"י. הוא עצמו פירש, דביעור בשריפה משעת ביעורו ואילך דהיינו משעה ששית ואילך, אבל קודם לכן בכל דבר. ורש"י פירש דביעור בשריפה בשעת ביעור דהיינו בשעה חמישית, אבל משעה ששית ואילך דהיינו לא שעת ביעורו, השבתתו בכל דבר.

חסבר זה בתפיסת רבנו תם את דעת רש"י ברור ופשוט אם מניחים שבכל פעם שהזכיר רבנו תם "שעת איסור" כוונתו משעה ששית, שאז זמן איסור מדרבנן, וכשכתב בסוף דבריו "שעת היתר" היינו קודם שעה ששית, שאז החמץ מותר לגמרי. הנחה זו עצמה היא היותר פשוטה, שהרי לא נזכר בדבריו, ולו ברמז קל, שמדבר על זמן איסור של תורה.

(והנה, יש מי שכתב לתקן את גירסת ספר הישר ולהשוותו לגירסתנו בגמרא, דהיינו: שלא בשעת ביעורו בשריפה, ובשעת ביעורו בכל דבר. כמו כן תפס הכותב את דעת רש"י אליבא דספר הישר כמו פירוש רש"י המופיע אצלנו בגמרא, וכן פירשותו אחרים¹⁵. אולם, שתי הנחות אלו (וכן כל אחת לחוד) מקשות ביותר על הבנת מהלכו של ספר הישר ועל הוכחותיו כאשר יראה המעיין בדברי הכותבים

12. המובא בסוגרים המרובעים על פי נוסח כתב היד שהביא שם, ועוד יש שם תוספת מכתב היד.
 13. המילים "ואפילו בביטול בעלמא", הוקפו על ידי הרב נאה בגמרא שלמה (באור הנוסחאות עמוד ל), אך אין צורך בכך כפי שיבואך לקמן בהערה 15.
 14. כאן כתוב: "וכן לשון הספרים מוכיח דקאמר ליה לרבי יהודה הוה ליה למימר" והדברים סתומים כפי שכבר העירו המחזיק שם והרב נאה שם, ובספר "מדות טובות" על המכילתא עמוד רכב.
 15. את גירסת ספר הישר תיקן בספר "מדות טובות" (האריך לפרש דברי ספר הישר הנ"ל, עמודים ריט-רכב), ומתוך פירושו וכן מתוך ביאור הרב נאה (גמרא שלמה, אוצר תנאים והראשונים, עמוד קי) נראה ברור, שהחזיקו בתפיסת ספר הישר את פירוש רש"י כנזכר.

הנזכרים¹⁶).

העולה, שלפני כל הראשונים הנ"ל עמדה שיטה מיוחדת לרש"י, שקודם שש השבתנו בשריפה, ומתחילת שש ואילך השבתנו בכל דבר. עם זאת, שונה רבנו תם משאר הראשונים שהוא ייחס שיטה זו על פי הגירסא שהיתה לו בגמרא, השונה מגירסת שאר הראשונים ומגירסתנו.

ה. היחס בין שתי השיטות המיוחדות לרש"י

16. ונבאר בס"ד את דברי ספר הישר באופן הנראה, לענ"ד. בתחילת קובע רבנו תם שהדין של ביטול בעלמא המועיל מדאורייתא מועיל אפילו לרבי יהודה, אף דלכאורה, מצמצם את אופן הביעור לשריפה דווקא, וכל שכן לרבנן דמרחיבים את אופן הביעור גם לדרכים אחרות. לכך מביא ראיה מסוגיתנו: דחא תקשה רבינא לרבא "אבל שלא בשעת ביעורו - השבתנו בכל דבר", ומשמע ליה לרבנו תם ד"בכל דבר" כולל יותר מאשר מה שהזכירו חכמים במשנה "אף מפרר וזורה לרוח או מטיל לים", וחיינו שכולל אף ביטול. מכאן נובע מאליו, ששעה זו - שלא בשעת ביעורו - הינה קודם זמן האיסור דהיינו קודם שעה ששית דחא בשעה ששית כבר אמרה הגמרא (א, א): "כיון דאיסורא דרבנן עילויה, כדאורייתא דמיא ולא ברשותיה קיימא ולא מצי מבטיל". ומכאן גם ש"שעת הביעור" דאז השבתנו בשריפה היינו מתחילת זמן איסור, שבו כבר אינו יכול לבטל, וזוהי שעה ששית. מכאן ואילך דן רבנו תם בפירוש רש"י ומקשה עליו ארבע קושיות (פירוש רש"י אליבא דרבנו תם כך הוא: אימתי בשריפה - בשעת ביעורו דהיינו שעה חמישית, אבל שלא בשעת ביעורו, היינו מתחילת שעה ששית ואילך השבתנו בכל דבר): א. פירוש רש"י דוחק גדול, שמעמיד "שלא בשעת ביעורו - בכל דבר" לשעת איסורו, והרי "בכל דבר" משמע אפילו ביטול בעלמא כפי שהניח לעיל, ובשעת איסור לא מצי לבטל. ב. "ורבי יהודה הוא דקרי... שחרית". רוצה לומר, שנינו במשנה (י, ב): "רבי יהודה אומר בודקין אור י"ד ובי"ד שחרית ובשעת הביעור" ופשיטא ליה לרבנו תם דהיינו שעה ששית (כפי שפירש רש"י שם ד"ה בתוך המועד - "בשעה ששית שהוא מועד הביעור"). ולפי רש"י כאן, שעת הביעור היא שעת חמישית ושעה ששית נקראת "לא שעת ביעורו". ג. "וחאי דקאמר רבי יהודה... רוחא שמעתא". כלומר, מצינו במשנה (כא, א): "עבר זמנו אסור בהנאתו ולא יסיק בו תנור וכירים, רבי יהודה אומר אין ביעור חמץ אלא שריפה וחכמים אומרים אף מפרר וזורה לרוח או מטיל לים", הרי פשוט. לשון המשנה מורה שמחלוקת רבי יהודה ורבנן עולה על הזמן של "עבר זמנו אסור בהנאתו" גם ללא העמדת הגמרא, ואם כך רבי יהודה אומר בשריפה בזמן האיסור. וכדי שלא תקשה שמה אין מחלוקתם עולה על זמן זה, אלא על הזמן דקודם שעה ששית שהוא זמן היתר, מוסיף רבנו תם להוכיח שכן חייבים לפרש המשנה, דאם לא תאמר כן יקשה מה אומרים חכמים לרבי יהודה "אף מפרר וזורה לרוח וכו'"; וחרי יותר מזה היה להם להשמיענו, דהיינו דלא רק שאין מחוייב לבער בשריפה, אלא כלל אינו מחוייב לבער מן העולם ממש, ודי לו בביטול בעלמא, דחא בזמן היתר קיימינן. (כבר חוזר למעלה שבעל המאור, הראב"ד וראשונים אחרים הקשו מן המשנה הזאת על רש"י, אלא שחם נזקקו לאוקימתא של הגמרא שהעמידה את "עבר זמנו... ולא יסיק בו וכו'" כרבי יהודה. אולם, רבנו תם לא נזקק כלל לאוקימתא זו שכן לדעתו פשוט המשנה מורה שעל זמן זה עולה המחלוקת של רבי יהודה ורבנן). ד. "וגם בתמורה... שעת היתר הוא". קושיתו פשוט, אך יש לציין שאם לא נבאר את דעתו בדעת רש"י כדברינו, אזי נצטרך לדחוק בלשוננו ש"שעת היתר" כוונתו שעת היתר דאורייתא, וגם קושיתו תמצא חלשה, שחרי יש לתמוה: וכי אם החמץ אסור מדרבנן לא תפול על כך לשון "חמץ בפסח"?

לחבנת היחס בין שתי השיטות המיוחסות לרש"י יש להתבונן בלשונם של הראשונים. בעל המאור כתב: "ובפירושי רבנו שלמה מוחלפת שיטה זו לומר שקודם זמן איסורו הוא בשריפה ולאחר זמן איסורו השבתתו בכל דבר". נקט בשיטת רש"י לשון של "זמן איסור" ו"לא זמן איסור" אף שלא נזכרה לשון זו בשיטת עצמו שכתב לפני כן, ולא בדברי רש"י הנמצא לפנינו.

וכן הוא בספר המכתם (יב, ב): "אימתי שלא בשעת ביעורו, אבל בשעת ביעורו השבתתו בכל דבר, ופירש רש"י ז"ל שלא בשעת איסור אבל בשעת איסורו שהוא משש שעות ולמעלה השבתתו בכל דבר". וכן הוא בספר החשלמה (יב, ב): "הרב רבנו שלמה פירש שלא בשעת ביעורו - שלא בשעת איסורו. אבל בשעת ביעורו, הוא משש שעות ולמעלה, שהוא שעת איסורו מן התורה השבתתו בכל דבר".

קשה לקבוע באופן מוחלט מה מתוך דבריהם הוא ציטוט מדויק מרש"י, ומה תוספת פירוש שלכם, אך נראה ברור שבאופן כללי כך היתה לשון רש"י, שרצונו היה לפרש את המושג "שעת ביעור", לומר שהוא "שעת איסור", ולא רק לקבוע מתי בשריפה ומתי בכל דבר. לפי זה, מה שפירש רש"י בשעת ביעורו דהיינו בשעת איסורו, ודאי עולה על שעה שביעית דהיינו "שש שעות ולמעלה", שכן רק כך מובן מה ראה רש"י לפרש לשון ביעור במובן של איסור, דאילו כוונתו היתה לשעה ששית הרי אין צורך לפרש שעת ביעור - שעת איסור, דבפשטות שעה זו ראויה להקרא שעת ביעור, שכן בשיטת תקנו חכמים לבער (כנ"ל מה שהביאו בתוספות ד"ה אימתי, בשם רבנו תם).

מניסוח זה אפשר להסיק ששיטת רש"י כך היא: מתחילת שבע השבתתו בכל דבר וקודם לכן השבתתו בשריפה. כך באמת הבינו המכתם והחשלמה, שכן השיבו על מה שהקשו לרש"י מהמשנה ("עבר זמנו"), דלא קשיא מידי "דהא אוקימנא להחוא עבר זמנו לשעות דרבנן". (השלמה). וזו תשובה רק אם מניחים שלרש"י שעה ששית בשריפה.

אולם לעומתם, נמצא פרש"י בספר המאורות (כא, א). באופן זה: "ופירש רש"י שלא בשעת ביעורו - שלא בשעת איסורו, אבל בשעת ביעורו והיינו משש שעות ולמעלה ושעה ששית גופה כשעה שביעית, בכל דבר". הרי שנקט לשון זה, כמעט לחלוטין, לזו של החשלמה והמכתם, אך הוסיף דדין שעה ששית כדין שביעית, והשבתתו בכל דבר. נמצא לפי פירושו, ש"לא שעת ביעור" דהיינו "לא שעת איסור" היא שעה חמישית, שאז אין איסור כלל, ואז הוא בשריפה, ומתחילת שש ואילך השבתתו בכל דבר, כמו שמצינו בכל הראשונים שהובאו לעיל.

מתוך השוואת לשונם של המכתם והחשלמה לזו של המאורות, שמא יש להסיק שנוסף לרש"י שהיה לפניהם היה כמו שמובא במכתם, שממנו עולה דבר אחד ברור ומוסכם, ששעת ביעורו הוא שעת איסור של תורה דהיינו שעה שביעית. אלא שנחלקו בפירוש דברי רש"י במה שפירש לא שעת ביעור - לא שעת איסור, ובדין

שעה ששית;

המכתם וההשלמה הבינו דמיון ששעה שביעית היא שעת ביעורו אזי ברור ש"לא שעת ביעורו" קאי על שעה ששית, דאין לומר שנקט דין שביעית ודין תמישית והשמיט דין ששית. אמנם, פירוש זה דחוק שקורא לשעה ששית - שאסורה מדרבנן בחנאה ובהשהיה, ובה תיקנו חכמים לבער - לא שעת ביעור.

לעומתם המאורות פירש אחרת, דנחי ששעת ביעורו היינו שעת איסור של תורה, אך דין שעה ששית כדין שביעית שעניינם אחד (כמו שיתבאר לקמן). ומה שפירש רש"י לא שעת ביעורו = לא שעת איסורו, כוונתו לשעה תמישית שאז החמץ מותר גם מדרבנן, ושפיר קרי לזמן זה לא שעת איסור.

אמנם, לפי פירוש זה נמצא שרבי יהודה התייחס בפירוש רק לשעות שביעית ותמישית, וכוונתו היתה שדין שעה ששית יהא מובן מאליו מצד טפילותו לשעה שביעית, כשם שמתפרשים דבריו על פי בעל המאור, וכמובא בשם רבנו תם במכתם ובמאורות (הובאו לעיל אות ב). מכל מקום, לולי דמסתפינא הייתי אומר שנוסח דברי רש"י כפי שנמצא לפנינו לא יצא מידי רש"י עצמו אלא נכתב על פי הפרשנות האחת, כפי שפירשוהו המכתם וההשלמה¹⁷.

ו. ביאור הסברא העומדת בבסיס שיטת רש"י

כבר עוררנו למעלה (סוף אות א) שיש להבין את יסוד הטפילות של שעה ששית לשעה שביעית בדין ביעור, עד שאין צורך להזכיר דין שעה זו כלל. מעתה מתברר, שהן בעל המאור והן רש"י (אליבא דספר המאורות) פירשו את דברי רבי יהודה באופן זה, שדין שעה ששית נלמד מדין שביעית ואינו מפורש בדבריו, אלא שנחלקו מן הקצה אל הקצה בביאור המושגים "שעת ביעור" ו"לא שעת ביעור", וממילא גם לדינא מתי בשריפה ומתי בכל דבר.

ונראה לבאר העניין בבאור יסוד דין ביעור בשריפה. כבר הזכרנו לעיל (אות ב) דשיטת רש"י במצוות "תשביתו" כשיטת הרמב"ם, דהיינו שמדאורייתא חייב החמץ להיות מושבת עם כניסת שעה שביעית; וממילא חובת הביעור בפועל מדאורייתא קודם שעה שביעית, שאז כבר אסור בשהיה אפילו רגע אחד:

והנה, דין זה של רבי יהודה שביעור בשריפה, הינו דין דאורייתא כמפורש בגמרא (כז, ב - כח, א) שלומדו מנותר: ממילא מוכרח, שדין ביעור בשריפה ודאי שייך קודם זמן האיסור שהרי אז עיקר חיוב ביעור בפועל. ואומנם, גם לאחר זמן האיסור, היה יכול להיות שייך שתחייב התורה להשבית בשריפה. אם לא ביעור עד

17. אפשרות זו עדיפה מלומר שרש"י תזר בו, או שהמסורת שהיתה בידי שאר הראשונים בדבריו היתה מוטעית, כי באופן זה יוסרו כל הקושיות והסתירות בדברי רש"י, כפי שהובאו לעיל (אות ב).

אז, אלא משמצינו חלוקה בדין זה שפעמים בשריפה ופעמים בכל דבר, יותר יש לנו לומר שקודם זמן האיסור בשריפה, דאז הוא עיקר זמן החיוב ואחר האיסור בכל דבר.

עוד יש לומר. הנח בסוגיא הנזכרת בה לומד רבי יהודה דין שריפה מנותר, והקשו לו: "כל דין שאתה דן תחילתו להחמיר (שמתחילתו אתה דנו כדי להחמיר עליו שהרי חמור הוא, ואתה מביא לו חומר אחר, כדקאמרת: חמץ שהוא בבל יראה אין דין שטעון שריפה' - רש"י) וסופו להקל (וסופו נמצא שחומר שאתה מוסיף עליו גורם לו להקל - רש"י) אינו דין (שחרי הדין מלמד שיחא חמור וחרי הוא מקילן - רש"י), לא מצא עצים לשורפו יהא יושב בטל, והתורה אמרה תשביתו שאור מבתיכם - בכל דבר שאתה יכול לחשביתו".

ופשוטו, שאף שטענת "יהא יושב בטל" לא נאמרה בגמרא אלא כדי לדחות את הקל וחומר - שבכגון זה לא אמרינן קל וחומר - ולאחר שחזר רבי יהודה ולמד דין שריפה באופן אחר לא הקשו לו כך, ברור שהטענה כשלעצמה קיימת על עצם דין שריפה. שהרי לא מסתבר כלל שאם אין לו עצים ועומד בזמן איסור של תורה, מדין תורה יהיה חייב להתבטל ולא להשבית, ויעבור על השביתת חמץ, אף דפשיטא שאם בכל זאת ישביתנו בדרך אחרת יציל עצמו מאיסור זה.

לפי זה הדעת נותנת, שאם צמצם רבי יהודה דין שריפה לזמן מסוים טעמו משום סברת "יהא יושב בטל", ומכאן שדין שריפה לא יהא אלא קודם זמן האיסור דאז לא יעבור על איסור שיחוי אם לא ימצאו לו עצים. אבל בזמן האיסור, שאז יעבור על איסור שיחוי אם לא ימצאו לו עצים, השבתתו בכל דבר¹⁸.

הקשר הזה בין טענת "יהא יושב בטל" לצמצום זמן הביעור בשריפה מפורש במכילתא (פרשה ח): "אמר רבי יהודה בן בתירה, סבור אתה שאתה מחמיר עליו, ואינך אלא מקל. הא אם לא מצא לו אור ישב לו ולא ישרוף. אלא בלשון הזה הוי אומר עד שלא תגיע שעת הביעור מצוות כלויו בשרפה, ומשהגיעה שעת הביעור מצות כלויו בכל דבר".

כבר הוכחנו לעיל (אות ב) שדעת רש"י ששעה ששית, שאסורה מדרבנן באכילה והנאה, כוללת גם איסור חשהיה, ובכך השוו רבנן דין שעה ששית לדין שעה שביעית כמעט לכל הדברים, למעט חובת השבתה בפועל. שחרי, גבי שביעית סובר רש"י, שצריך לבער קודם שביעית כדי שיחא מושבת ועומד בתחילת שביעית, ואילו גבי ששית תיקנו חכמים לבער בתחילת שש. ואף שהוא סבור גבי דין תורה דעל כרחך חובת השבתה קודם זמן איסורו, דאילו בזמן איסורו נקרא הדבר שמההה ועובר על איסור (ד, ב, ד"ה שבעת ימים), למרות זאת גבי דין דרבנן, הם אמרו שאסור

18. כמו כן כתב השפת אמת (יב, ב) לתרץ קושית התוספות על רש"י מנותר, ומעין זה כתב גם בדף כז, בד"ה מה נותר.

להשקות, והם אמרו שכל זמן שעוסק בביעורו אינו עובר, ובלבד שיבער מיד בתחילת שש.

ממילא מוכרח, דאם שמעינן גבי שעה שביעית שאינה בדין שריפה בגלל סברת "יהא יושב בטל" הנובעת מכך שחזמן הוא זמן איסור, אף שעה ששית תהיה בכלל דין זה "דחשבתנו בכל דבר". שאף היא זמן איסור מדרבנן, ופשוט שלא נאמר לו לישב בטל אם לא מצא עצים.

מכאן, שחסיבה לכך שרבי יהודה לא התייחס כלל לשעה ששית נעוצה בכך שדין ששית טפל לשביעית שטעם אחד להם; מה שביעית איננה בדין שריפה שהרי היא זמן איסור שיהוי, ולא נאמר לו להיות יושב ובטל בשביל חסרון עצים, אף ששית שהיא זמן איסור שיהוי מדרבנן איננה בשריפה.

ז. ביאור הסברא העומדת בבסיס שיטת בעל המאור

שיטת בעל המאור, תבואר באופן דומה למה שנתבאר בשיטת רש"י, אלא שהסברות מתהפכות. בעיקר דין זמן הביעור מסתבר שדעת בעל המאור כדעת התוספות וככל הראשונים הנזכרים (לעיל הערה 7), שמן התורה תובת ההשבתה בפועל עם כניסת שעה שביעית ולא לפני כן. זאת משום שהוא סבור בפירוש שמתחילת שש עומד באיסור שיהוי מדרבנן כמו שכתב בד"ה "והא דאמר רב גידל" (ג, א, מדפי הרי"ף): "אבל לכתחילה אין לו לשהותו משנכנסה שעה ששית דקיימא עליה מצוות תשבתו שעה שביעית מדכתיב 'אך חלק' וחכמים עשו לה סייג שעה ששית מדבריהם שלא להשהותו". והסברא הפשוטה נותנת דאלמלא מדאורייתא זמן הביעור בפועל חל עם תחילת זמן האיסור, פשוט שאף חכמים לא היו מתקנים מלכתחילה לבער בשש שהוא זמן איסור מדבריהם¹⁹.

לפי זה פשוט, שדינו של רבי יהודה שהוא דין דאורייתא, אינו אלא בזמן שישנו חיוב מדאורייתא להשבית וחוא מתחילת שעה שביעית, וממילא פשוט שאם מצינו

19. לעיל בסמוך כתבנו על כרחנו בדעת רש"י ד"הם אמרו והם אמרו", אלא שסברא זו קשה, דלמה ליה לרבנן לתקן באופן כזה, ולא לתקן כעין דאורייתא ממש שיחא מושבת ועומד קודם שעה ששית. וכתב בשולחן ערוך הרב (סימן תמ"ח, א): "כשם שמן התורה, אף על פי שמתחילת שעה שביעית היא מצווה שלא ימצא חמץ ברשותו, וכל רגע ורגע שנמצא חמץ ברשותו ואינו מתעסק לבערו הוא עובר על מצוות עשה של תורה, אף על פי כן אינו מחוייב לבערו בסוף שעה ששית, כדי שלא ימצא בתחילת שביעית, אלא מתחילת שביעית ואילך הוא שמחוייב לבערו, כך מדברי סופרים אף על פי שמתחילת שעה ששית ואילך הוא מצוה שלא ימצא חמץ ברשותו וכל רגע ורגע שנמצא חמץ ברשותו ואינו מתעסק לבערו הוא עובר על מצוה עשה מדברי סופרים, אף על פי כן, אינו מחוייב לבערו בסוף שעה חמישית, כדי שלא ימצא ברשותו בתחילת שעה ששית, אלא מתחילת שעה ששית ואילך הוא שמחוייב לבערו". חרי להדיא דאי לאו דמדאורייתא הכי הוא, חכמים לא היו מתקנים באופן זה.

שרבי יהודה צמצם דבריו שלא תמיד ביעור בשריפה, על כרחך שהזמן הראשון בכל דבר, והזמן השני בשריפה. והנה, ממה שאמרנו שביעור בשריפה מדאורייתא בזמן האיסור, על כרחנו שאין החלוקה - "אימתי שלא בשעת ביעורו וכו'" - באה כתשובה לטענת "יהא יושב בטל", שכן אדרבא יש לנו לומר דביעור בשריפה משום חומרת איסור חמץ, שאסור באכילה והנאה²⁰.

ממילא יוצא, שאם שמענו גבי שעה שביעית, שביעור בשריפה הוא בגלל חומרת איסור חמץ, אף שעה ששית תהיה בכלל דין ביעור בשריפה, שהרי אז אסור החמץ באכילה והנאה מדרבנן, וסברא פשוטה היא שכעין דאורייתא תיקנו חכמים, ומשום חומרת איסור חמץ יהיה דין ביעורו בשריפה דווקא.

נמצא, שהעדר ההתייחסות המפורשת לשעה ששית, נובע מכך שדין ששית נמצא למד מאליו משעה שביעית שטעם אחד להם; מה שביעית בשריפה משום חומרת איסור חמץ, אף ששית שהיא מדרבנן גם כן בשריפה²¹.

20. כז, ב - כח, א. וזו לשון בעל המאור כאן: "אין ביעור חמץ אלא שריפה דגמר לחו מנותר שכל שער זמן אכילתו הוא בשריפה". (ואף שמפשוטות הסוגיא נראה דהלימוד מנותר מ"בל תותירו" ולא מאיסור אכילה והנאה, דחזר בו רבי יהודה, אפילו כך נראה אליבא דבעל המאור שלימוד זה ד"בל תותירו" עצמו, עניינו ש"עבר זמן האכילה", ואכמ"ל).

21. פירוש בעל המאור למושגים "שעת ביעור" ו"לא שעת ביעור" צריך עיון. זאת משום שהוא ודאי לא מפרש כרש"י "זמן ביעור" - זמן איסור, אלא מסתמא מפרש "זמן ביעור" במובנו הפשוט שהוא זמן שמבערים בו את החמץ בפועל. אם כן, קשה ממה נפשך: אם ההגדרות במישור של תורה, חרי ששעה שביעית היתה ראויה להקרא שעת ביעור. ואם ההגדרות במישור המעשי, ושעה חמישית היא שעה של ביעור, אמאי נקראת שעה שביעית "לא שעת ביעור", דמזה נשמע שעד שעה זו ושעה ששית בכלל היא שעת ביעור, והרי אמרת ששעה חמישית היא בלבד שעתו של ביעור. לכן נראה שההגדרות "שעת ביעור" ביחס לשעה חמישית, ו"לא שעת ביעור" ביחס לשעה שביעית, הנם הגדרות קבועות שאינם תלויות זו בזו, אך שתיהן נוצרו בעקבות תקנת חכמים לבער בתחילת שש, כדתנן "וישורפין בתחילת שש". דהיינו, שעה שביעית איננה שעת ביעור שכן לאחר תקדמת חכמים את חובת הביעור לשעה ששית שוב אין מי שמבער בה, ולפיכך נקראת "לא שעת ביעור". מאידך גיסא, שעה חמישית היא היא "שעת הביעור" כמו שכתב כאן בעל המאור: "מפני שבסופה היא שריפת חמץ". היינו, מכיון שתיקנו חכמים לבער בסוף שעה זו מיד שכן עיקר זמן הביעור הוא תחילת שש (כמו שכתבנו לעיל כמה פעמים, ומפורש בדברי בעל המאור באזחרותיו לפסח אות ל: "לשרוף בתחילת שש... ונשמע' כן גם מסוגיין ממאי דאמר רבא: "יחבו ליה רבנן שעה אחת ללקוט בה עצים" ואי כל שש מסורה בשוה לביעור מלכתחילה, על פי תקנת חכמים, למה לי. שעה חמישית לליקוט עצים, די אם ילקט עצים בתחילת שש וישרוף בסוף שש, אלא על כרחך דווקא בתחילת שש יש לו לבער. וראה בראש יוסף (יא, ב, במשנה) שסובר ש"שורפין בתחילת שש" היינו דעומד לשריפה, אבל רשאי לשרוף רגע קודם שבע, ואינו כדברינו) משום איסור השהית חמץ, הרי שרוב העולם אינם ממתנינים עד שעה ששית לבער מיד בכניסתה